

આબોહવા પરિવર્તન અને મહિલાઓ કાર્યશાળા અહેવાલ

મે - ૨૦૧૦

અમદાવાદ મેનેજમેન્ટ એસોસિએશન, અમદાવાદ

આયોજક

સહયોગ

જેન્ડર
એજન્સી

જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર

ગુજરાત ઉર્જા વિકાસ

અનુક્રમણિકા

સ્વાગત અને કાર્યશાળાનો હેતુ.....	3
આબોહવા પરિવર્તન: વાસ્તવિકતા અને નિસ્ખત.....	3
સમાજમાં પ્રવર્તમાન જાતિગત અસમાનતા અને આબોહવા પરિવર્તન	11
મહિલા અને આબોહવા પરિવર્તન: તકી અને મુદ્દાઓ.....	12
મહિલા, ઉર્જા ક્ષમતાઓ અને આબોહવા પરિવર્તન.....	14
આભાર વિધિ અને સમાપન.....	1૮
કાર્યશાળામાં ભાગ લેનારની સૂચી.....	1૯

પ્રસ્તાવના:

પૃથ્વી પરનું વાતાવરણ એ સૂર્ય, આબોહવા, મહાસાગરો, પાણીનાં સંગ્રહસ્થાનો, વનસ્પતિ, સજીવો અને ભપૃષ્ઠ વચ્ચેના અત્યંત સંવેદનશીલ સંતુલનનું પરિણામ છે. આ સંતુલનના પાયામાં કેટલીય જટિલ પ્રક્રિયાઓ સામેલ છે. તેનાં મુખ્ય પરિબલો તરીકે વરસાદ, સૂર્યપ્રકાશ, ભેજ, પવન અને આબોહવાને ગણાવી શકાય. વાતાવરણ એટલે કે ક્લાઇમેન્ટ એટલે કોઈ એક ચોક્કસ વિસ્તારની અમુક ચોક્કસ સમયગાળા માટેની સરેરાશ આબોહવા. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો ક્લાઇમેન્ટ એટલે કે જેની આપણે અપેક્ષા રાખીએ છીએ તે અને વાતાવરણ એટલે જે આપણે મેળવીએ છીએ તે. વર્ષોવર્ષ અને ઋતુઓ પ્રમાણે વાતાવરણમાં થતાં ફેરફારો આપણી નજર સામે હોય છે. માનવજાત સમક્ષ પાછલી સદીથી કુદરત તરફથી બહુ મોટો પડકાર ઉભો થયો છે. પૃથ્વીના ક્લાઇમેન્ટમાં પરિવર્તન આવી રહ્યું છે. આજે વિશ્વભરમાં પર્યાવરણ ક્ષેત્રે ઉભો થયેલો સૌથી મોટો ખતરો હોય, તો તે ક્લાઇમેન્ટ ચેન્જ છે અને તેની અસર નાબૂદ કરવા આપણે તાકીદે કશુંક કરવાનો સમય પાકી ગયો છે.

ગુજરાતને હરીયાણુ બનાવવા માટે નવતર તેમજ નેતૃત્વ વિકાસના પગલાં શરૂ કરવામાં આવ્યાં છે. સરકાર ક્લાઇમેન્ટ ચેઇન્જ વિષય ઉપર જાગૃતિ કેલાવવા તેમજ રાજ્યાના નાગરિકોની ક્ષમતાઓનો વિકાસ કરવા માટે ખાસ પગલાં લઈ રહ્યું છે. ગુજરાત એક માત્ર એવું રાજ્ય છે કે જેણે ક્લાઇમેન્ટ ચેઇન્જ ઉપરના અલાયદા વિભાગની સ્થાપના કરી છે.

ગુજરાત સરકારના મહિલા અને બાળવિકાસ વિભાગ દ્વારા જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટરની એક સ્વાયત સંસ્થા તરીકે સ્થાપના થયેલી છે. જીઆરસી નો મુખ્ય હેતુ રાજ્યની તમામ મહિલા વિકાસલક્ષી પ્રક્રિયાઓ અને આયોજનમાં જાતિગત સમાનતા તેમજ સમન્યાયનો સમાવેશ થાય તે માટે ટેકો પુરો પાડવાનો છે. જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર સરકારી તેમજ સ્વંયસેવી સંસ્થાઓને જાતિગત રીતે સંવેદનશીલ કાર્યક્રમો, નીતિઓ, કાયદાઓ અને યોજનાઓના આયોજન, અમીકરણ અને મૂલ્યાંકનમાં મદદ કરે છે.

ગુજરાત ઉર્જા વિકાસ એજન્સી અને ક્લાઇમેન્ટ ચેઇન્જ વિભાગના સહયોગથી તેમજ જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટરના અયોજકથી એકદિવિય ‘આબોહવા પરિવર્તન અને મહિલાઓ’ પર કાર્યશાળાનું આયોજન કરેલ જેમાં ગાંધીનગર તેમજ અમદાવાદ જિલ્લાના વિવિધલક્ષી મહિલા કલ્યાણ કેન્દ્રના કાર્યકરોને બોલાવામાં આવેલ. આ કાર્યશાળામાં મુખ્યત્વે આબોહવા વાસ્તવિકતા અને નિસ્ખત, જાતિગત અસમાનતા અને આબોહવા પરિવર્તન સાથે મહિલાઓનું જોડાણ, તકો તેમજ મહિલા, ઉર્જા ક્ષમતાઓ અને આબોહવા પરિવર્તન વગેરે વિષયો પર નિષ્ણાંતો દ્વારા માહિતી આપવામાં આવેલ. આ માહિતીનો અહેવાલ તૈયાર કરવામાં આવેલ છે જે આપ સૌને ઉપયોગી નિવડશે તેવી આશા સાથે.

મનોરમા ભગત

નિયામક

જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર, અમદાવાદ

કાર્યશાળાનો હેતુ

જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટરના કાર્યક્રમ અધિકારી સુશ્રી જીજ્ઞા સુરકરે કાર્યક્રમમાં આવનાર દરેક તાલીમાર્થીઓને જીઆરસી દ્વારા આવકાર્યા.તેઓએ કાર્યશાળાની શરૂઆત કરતાં જણાવ્યું કે આપ સૌ મહિલાલક્ષી કાર્યક્રમો સાથે જિલ્લા તેમજ તાલુકા સ્તરે જોડાયેલા છો આજની એક દિવસીય કાર્યશાળાનો વિષય આપ સૌ જે કાર્ય કરી રહ્યાં છો તે વિષય કરતાં થોડો જુદો પડે છે.આપણે સૌ તાલીમોમાં/મીટીંગોમાં/કાર્યશાળા દ્વારા નવી બાબતો/વિષયો જાણતાં હોઈએ છીએ કે શીખતા હોઈએ છીએ તે જ રીતે આપ સૌ માટે આજનો વિષય નવો છે,કલાઈમેટ ચેઈન્જ અને મહિલાઓ. આ વિષય ખૂબ જ રસનો તેમજ કામનો છે.અમને આશા છે કે આપ સૌને આ વિષયમાં જાણકારી લેવી ગમશે.

સુશ્રી જીજ્ઞાબહેન સુરકરે જણાવ્યું કે જીઆરસી મહિલાઓના મુદ્દા પર લાબાં સમયથી કાર્ય કરે છે,પરંતુ છેલ્લા દોઢ વર્ષથી જીઆરસીને પર્યાવરણ અને મહિલા વિષય પર કાર્ય કરવાની તક મળી છે. આ વિષય મહિલાને કેવી રીતે સ્પર્શે છે,તેનો ઉકેલ મહિલાઓ કેવી રીતે લાવે શકે અને તેના ઉપાયો ક્યાં ક્યાં છે, આ બધી બાબતોને સાંકળીને જીઆરસી દ્વારા કલાઈમેટ ચેઈન્જ અને મહિલાઓ વિષય ઉપર કામગીરી શરૂ કરવામાં આવનાર છે.

આ કાર્યની શરૂઆતમાં પ્રથમ વિવિધલક્ષી મહિલા કલ્યાણ કેન્દ્રો અને આંગણવાડીવર્કરને હિતધારકો તરીકે લીધેલ છે.આ કાર્ય માટે ગાંધીનગર અને અમદાવાદ જિલ્લાની પ્રથમ પસંદગી કરેલ છે.આપ સૌ સમુદાયની ખૂબ જ નજીકના હિતધારકો છો,ગામડાના છેવાડા સુધી આપની પહોંચ છે માટે આપની ભૂમિકા આ કાર્યક્રમ માટે ખૂબ જ અગત્યની છે.

કાર્યક્રમના હેતુ ની માહિતી આપ્યાં બાદ સુશ્રી સુરકરે જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટરના કન્સલટન્ટ શ્રી ધર્મિષ્ઠાબહેનને આગળનું સત્ર લેવા માટે આવકાર્યા.

આબોહવા પરિવર્તન: વાસ્તવિકતા અને નિસ્ખલ

જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટરના કન્સલટન્ટ

સુશ્રી ધર્મિષ્ઠાબહેને પોતાના સત્રની શરૂઆત તાલીમાર્થીઓને આવકારીને કરી. તેઓએ જણાવ્યું કે આપ સૌ જુદાંજુદાં મહિલાલક્ષી કાર્યક્રમો સાથે જોડાયેલા છો, જેમકે આરોગ્ય,શિક્ષણ,આજીવિકા,

સ્રીહિંસા વગેરે. આ દરેક વિષયમાં આપણે અન્ય લાભાર્થી જૂથને જાગૃત કરવા કે માર્ગદર્શન આપવા માટે કાર્ય કરીએ છીએ,પરંતુ ક્લાઇમેટ ચેઇન્જ એવો વિષય છે જેમાં કામ કરનાર વ્યક્તિ પોતે સીધી રીતે જોડાયેલ છે અને તે પોતે જ લાભાર્થી છે.

આજે આપણે ક્લાઇમેટ ચેઇન્જ શું છે એ જાણીશું. ત્યારબાદ આ બાબતોને મહિલા સાથે જોડીને વાત કરીશું.

સુશ્રી ધર્મિષ્ઠાબહેને ક્લાઇમેટ ચેઇન્જની સમજ આપતાં જણાવ્યું કે કોઇપણ ચોક્કસ વિસ્તારની સરેરાશ આબોહવામાં અમુક ચોક્કસ સમયગાળામાં ફેરફાર થાય એ ક્લાઇમેટ ચેઇન્જ છે. તેની અસર આખી પૃથ્વીને લાગુ પડે છે.આ બાબતની સરળ સમજ આપતાં જણાવ્યું કે આપણી પૃથ્વીના વાતાવરણનું નિર્ધારીત તાપમાન જુના વર્ષો મુજબ -૧૮ ડીગ્રી હતું એટલે કે ધરતી બરફ હતો પરંતુ ધીમેધીમે તાપમાનમાં બદલાવ આવતો ગયો અને તેનું તાપમાન.૦. ડીગ્રી પર આવ્યું અને માનવજીવન ટકી શકે તેટલુ થયું, આ પ્રક્રિયા કુદરતી રીતે લાંબા સમયગાળા ને અંતે થઈપણ હવે વાતાવરણમાં ઝડપથી ફેરફારો આવી રહ્યા છે. તાપમાન ઝડપી વધવાની પ્રક્રિયાને ગ્લોબિંગ વોર્મિંગ કહેવાય. અન્ય સામાન્ય રોજીયા ઉદાહરણ આપતાં સમજાવ્યું કે ગરમીના દિવસોમાં દિવસે ગરમી થાય અને રાત્રે ઠંડી પવનનો અનુભવ થાય તેમજ ઠંડીના દિવસોમાં ઠંડી લાગે વગેરે પરંતુ ધરતીનું તાપમાન બદલાય તેની સાથે વાતાવરણમાં બદલાવ આવે તેને ક્લાઇમેટ ચેન્જ કહેવાય. જેમકે ઉનાળાના દિવસોમાં નિર્ધારીત ગરમી કરતાં વધારે ગરમી પડવી તેમજ શિયાળાના દિવસોમાં પણ ગરમી પડવી તેમજ વરસાદના દિવસો ઘટી જવા વગેરે આ રીતે આબોહવામા આવતાં પરિવર્તનને ક્લાઇમેટ ચેઇન્જ કહેવાય. તેની મનુષ્યના જીવન પર વિવિધ અસરો થતી જોવા મળે છે.

સામાન્ય ભાષામાં કહી શકાય કે આપણે ધારેલ કે ટેવાયેલ હોઈએ તેવા વાતાવરણ કરતાં અલગ વાતાવરણને ક્લાઇમેટ ચેઇન્જ કહેવાય. આ બદલાવ કેવી રીતે આવી રહ્યો છે તે અંગે તેઓએ વૈશ્વિક ગ્લોબલ વોર્મિંગ અને હિમશીલાઓ પીગળવાની પ્રક્રિયાની સમજ આપી. તેઓએ ગ્રીનહેન્ડનું ચિત્ર બતાવતાં જણાવ્યું કે ૧૯૯૨ ની સાલમાં જોઈ શકાય છે કે ગ્રીનહેન્ડ બરફથી ઘેરાયેલ હતો પરંતુ આજ ગ્રીનહેન્ડનું ૨૦૦૨ માં ચિત્ર જોતાં બરફનું પ્રમાણ ઘટી ગયેલું જોવા મળે

છે. આ ફેરફાર છેલ્લા દસ વર્ષમાં થયેલો જોવા મળે છે. જે બતાવે છે કે ધરતીનું વાતાવરણ બદલાઈ રહ્યું

છે. આ કેરકારને કારણે સમુદ્રની સપાટી ઉચી આવી રહી છે. જેની અસરો ટાપુ પરના પ્રદેશોમાં અને સમુદ્ર કિનારાના શહેરોમાં પર વધુ જોવા મળશે. ગુજરાત ૧૬૦૦ કી.મી દરીયા કિનારો ધરાવે છે જેથી ગુજરાતમાં દરીયાકાંઠાના વિસ્તારો ધીરે ધીરે ડુબી શકે છે. તેમજ ભારતમાં મુંબઈ, કલકત્તા, ચૈન્નઈ જેવા મોટા શહેરો પણ દરીયાકાંઠાના વિસ્તારોમાં આવેલ છે, જેથી આ શહેરો પર પણ અસર થવાની શક્યતાઓ છે.

આબોહવામાં પરિવર્તનનાં લક્ષણો:

અબોહવામાં પરિવર્તનના લક્ષણને સમજવા એટલાં જ જરૂરી છે, જેથી આબોહવા પરિવર્તન અંગેની સમજ મળી શકે. આ બાબત અંગે વાત કરતાં જણાવ્યું કે ગરમીના દિવસોમાં ગરમીનું પ્રમાણ દિવસો દિવસ વધતું જાય છે જે આપણે સૌ હાલમાં અનુભવી રહ્યાં છીએ. જ્યારે ચોમાસાના દિવસો ઘટતાં જાય છે પહેલાં જૂન થી વરસાદ શરૂ થઈને સપ્ટેમ્બર સુધી જોવા મળતો હતો જે હાલમાં ઘટતો જોવા મળી રહ્યો છે આ બધાં કલાઈમેટ ચેઈન્જના લક્ષણ છે, જે વાતાવરણમાં આવી રહેલા પરિવર્તનને દર્શાવે છે તાપમાનમાં વધારો થવાથી ચક્રવાત, પુર, વગેરે આવી રહ્યાં છે જે છેલ્લા દાયકામાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

ગ્રીન હાઉસ અસર:

સુશ્રી ધર્મિષ્ઠાબહેને સમજ આપી કે આ અબોહવા પરિવર્તનના લક્ષણો, અસરો વગેરેને સમજવા માટે ગ્રીનહાઉસની અસરો સમજવી જરૂરી છે જે પૃથ્વીના તાપમાનને નિયંત્રિત કરતી પ્રક્રિયા છે.

તેઓએ ગ્રીનહાઉસ અંગે જણાવ્યું કે વાતાવરણમાં ૭૮ ટકા નાઈટ્રોજન અને ૨૧ ટકા ઓક્સિજન રહેલો છે. જ્યારે બાકીના ૧ ટકામાં ગ્રીનહાઉસ વાયુઓ સહિતના વાયુઓ રહેલા છે. કુદરતી રીતે જોવા મળતાં

ગ્રીનહાઉસ વાયુમાં પાણીની બાષ્પ, કાર્બન ડાયોક્સાઈડ, મિથેન, નાઈટ્રસ ઓક્સાઈડ અને ઓઝોનનો સમાવેશ થાય છે. સામુહિક રીતે આ વાયુઓ પૃથ્વી પર ગ્રીન હાઉસ અસરમાં પોતાનો ફાળો આપે છે. આ ગ્રીન હાઉસ અસર સૂર્યની ગરમીને શોષીને જીવસૃષ્ટિ ટકાવી રાખવા માટે જરૂરી તાપમાન જાળવી રાખે

છે. આ આખી કુદરતી પ્રક્રિયા કુદરતી ગ્રીનહાઉસ અસર કે પૃથ્વીની કુદરતી તાપમાન નિયંત્રિત કરતી પ્રક્રિયા તરીકે ઓળખાય છે.

તેઓએ આબોહવા પરિવર્તનની સમજ આપતાં જણાવ્યું કે પૃથ્વીનું વાતાવરણ બહુ જ પરિવર્તનશીલ છે. છેલ્લાં કેટલાંક લાખ વર્ષોમાં પૃથ્વીએ હિમયુગો તેમજ ઉષ્ણયુગોના ચક્ર જોયા છે. પરંતુ એ પરિવર્તનોનાં કારણ કુદરતી હતાં પરંતુ હાલમાં જે પરિવર્તનો થઈ રહ્યાં છે તે માનવસર્જિત છે.

આબોહવા પરિવર્તનના કુદરતી કારણો

કુદરતી કારણની સમજ આપતાં તેણીએ જણાવ્યું કે સમય પ્રમાણે પૃથ્વીની સૂર્યની આસપાસ ફરવાની કક્ષાના રસ્તામાં પરિવર્તન આવે છે જે કલાઈમેટ ચેન્જ પાછળના કુદરતી કારણો પૈકીનું સૌથી મહત્વનું કારણ છે. પૃથ્વી પર આવતાં સૂર્યનાં વિકિરણોમાં ફેરફાર થાય છે. પૃથ્વી ની ધરી સૂર્ય ની ફરતે તેની કક્ષાના કાટખૂણેથી સહેજ વધારે માત્રામાં ઢળેલી છે. આ ઢળાવ જ પૃથ્વી પરના ઋતુચક્રે માટે જવાબદાર છે. તેમાં થતો નાનો ફેરફાર પણ પૃથ્વી પર ઋતુઓમાં ફેરફાર નોતરે છે.

પૃથ્વી પર ના ખંડો એકબીજાથી ધીમેધીમે દુર સરકી રહ્યાં છે આ દર એટલો બધો ધીમો છે કે આપણા સમગ્ર જીવનકાળ દરમિયાન પણ તેને અનુભવી શકીએ નહીં. આ પ્રક્રિયાને કારણે ભૂખંડોની ગોઠવણ તેમજ જળસંગ્રહસ્થાનોમાં ફેરફાર અવી રહ્યાં છે,

જવાળામુખી ફાટવાને કારણે આબોહવામાં ટુંકા ગાળાના પરિવર્તનો આવે છે આવા વિસ્ફોટ વાતાવરણમાં બહોળી માત્રામાં સલ્ફર ડાયોક્સાઈડ, પાણીની વરાળ, ધૂળ અને રાખ છોડે છે. આ બધાનું મિશ્રણ ભેગું થઈને સૂર્યના કિરણોને પૃથ્વી પર આવતાં રોકી રાખે છે અને પરિણામે ક્લિંગ (વાતાવરણ ઠંડુ થવાની પ્રક્રિયા) નોતરે છે.

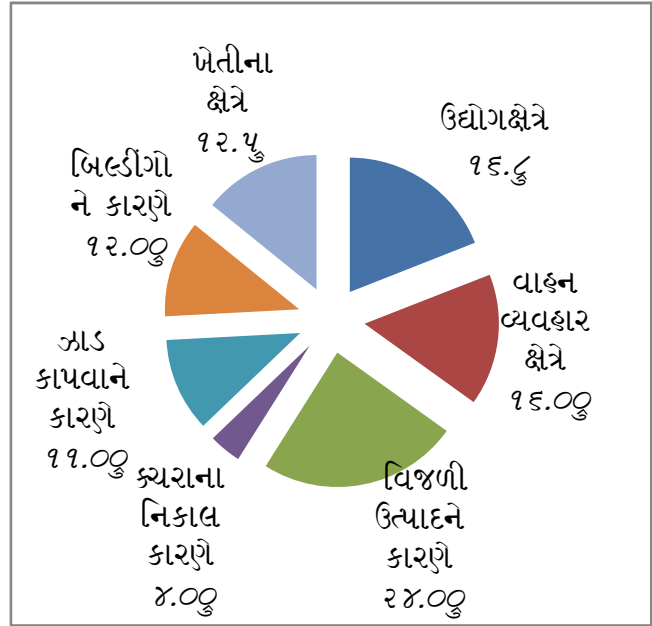
આબોહવા પરિવર્તનના માનવ સર્જિત કારણો

ઔદ્યોગિક ક્રાંતિને કારણે બળતણોના વપરાશમાં ક્રમશઃ વધારો થયો છે, ઉદ્યોગને કારણે લોકોનું ગ્રમ્ય વિસ્તારમાંથી સ્થળાંતર વધતાં તેઓની પ્રાથમિક જરૂરિયાત, વસવાટ માટે વિસ્તારો વધે છે, કુદરતી સ્ત્રોતોના વિશાળ વિસ્તારો બાંધકામ, ઉદ્યોગ, ટ્રાન્સપોર્ટેશન જેવા વપરાશના હેતુઓ માટે વપરાવા લાગ્યાં છે. ઉપભોક્તાવાદ વધવા લાગ્યો તેમજ વસ્તી પણ તેજ ગતિથી વધવા માંડી છે આ બધાને પરિણામે ગ્રીન હાઉસ વાયુઓમાં વધારો થયો છે અને વૈશ્વિક કલાઈમેટમાં પરિવર્તનો આવ્યાં છે.

તેલ, કોલસો, કુદરતી વાયુઓ જેવા બળતણો, ઉદ્યોગમાં વિજળીનો વપરાશ આ બધા ને કારણે જ વાતાવરણમાં ત્રણ ચતુર્થાંશ જેટલો કાર્બન ડાયોક્સાઇડ, એક ચતુર્થાંશ જેટલો મિથેન અને મોટા પ્રમાણમાં નાઇટ્રસ ઓક્સાઇડ જેવા વાયુઓ ફેલાય છે. તેમજ નાઇટ્રોજન ઓક્સાઇડ અને કાર્બન મોનોક્સાઇડ પેદા કરે છે. આ વાયુઓ પોતે ગ્રીન હાઉસ પ્રકારના નથી પરંતુ તે વાતાવરણના રાસાયણિક ચક્રને અસર કરે છે. શહેરીકરણને કારણે જમીનનું પ્રદુષણ વધતુ જાય છે, ખુલ્લા વિસ્તારોમાં કચરો નાંખવાથી તે સડતાં તેમાંથી મિથેન વાયુ પેદા થાય છે, કૃષિક્ષેત્રે રાસાયણિક ખાતરોનો વધુ પડતો ઉપયોગ નાઇટ્રસ ઓક્સાઇડ પેદા કરે છે, પશુપાલનની દષ્ટિએ જોતાં પશુ ખોરાક લીધા પછી ખોરાકને વાગોળવાની જે પ્રક્રિયા કરે છે તેમાંથી મિથેન પેદા થાય છે, શહેરીકરણને કારણે વાહનોનો દ્વારા નિકળતા ધૂમાડા દ્વારા કાર્બન ડાયોક્સાઇડ પેદા થાય છે આમ આ બધા માનવસર્જિત પરિબલો આબોહવા પરિવર્તન માટે જવાબદાર છે.

ઉપરોક્ત માનવસર્જિત બાબતની ગ્રીનહાઉસ ગેસની ક્ષેત્રવાર ઉત્સર્જનની આંકડાકીય સ્થિતિ નીચે મુજબ છે.

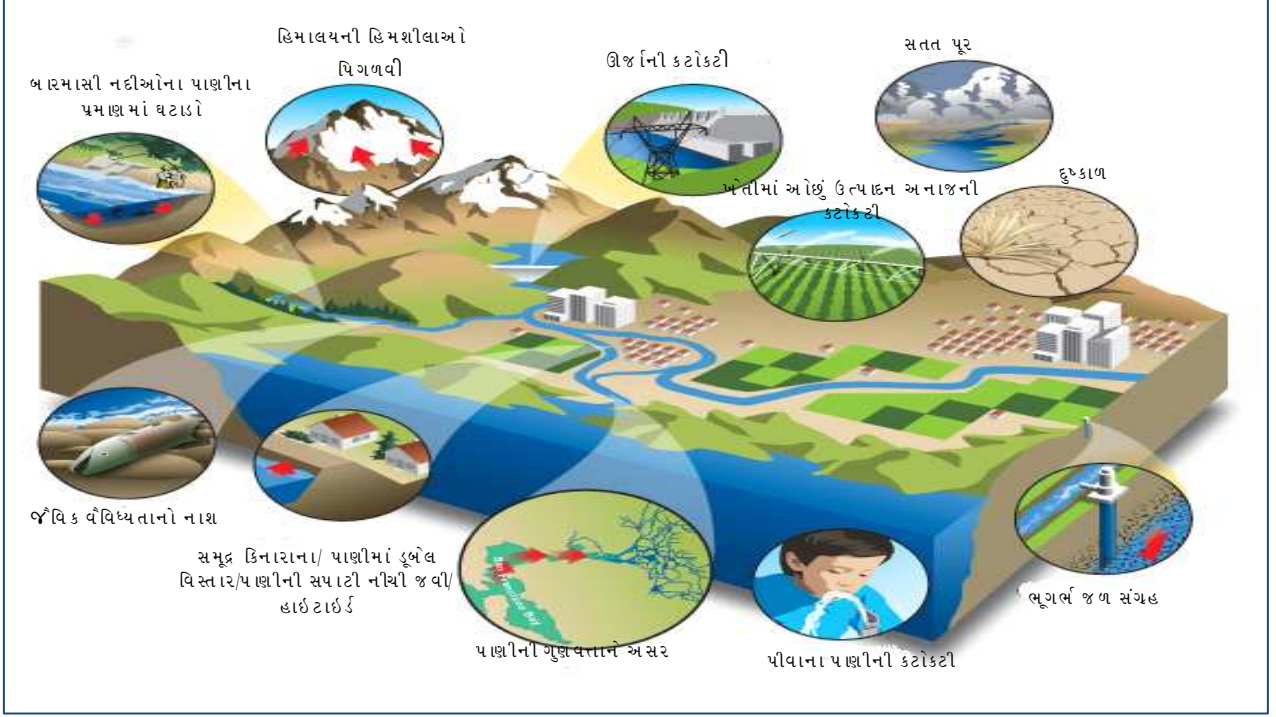
- ઉદ્યોગક્ષેત્રે ૧૬.૮ ટકા
- વાહન વ્યવહારક્ષેત્રે ૧૪ ટકા
- વિજળી ઉત્પાદને કારણે ૨૧.૩ ટકા
- કચરાના નિકાલ કારણે ૩.૪ ટકા
- ઝાડ કાપવાને કારણે ૧૦ ટકા
- બિલ્ડીંગોને કારણે ૧૦.૩ ટકા
- ખેતીના ક્ષેત્રે ૧૨.૫ ટકા

આબોહવા પરિવર્તનની વૈશ્વિક અસરો

આબોહવા પરિવર્તન ની વૈશ્વિક અસરોની સમજ આપતાં જણાવ્યું કે વાતાવરણના બદલાવને કારણે વરસાદ અને તાપમાનમાં પરિવર્તન આવતાં મનુષ્યનાં રોજિંદા જીવનમાં, ખેતીને લગતી સમસ્યાઓ, પીવાના પાણીની સમસ્યા, કુદરતી આફતો વગેરે અસરો જોવા મળશે.

આબોહવામાં ખૂબ ઝડપી પરિવર્તન આવી રહ્યું છે જેને કારણે ઘણી સમસ્યાઓનો સામનો કરવો પડશે. પૂર અને દુષ્કાળમાં વધારો થશે, ઉર્જાની કટોકટી ઉભી થશે, ખેતીમાં અનાજનું ઉત્પાદન ઓછું થતાં અન્નની કટોકટી થશે, વન્ય પ્રજાતિ તેના પાકૃતિક વાતાવરણમાં રહી શકશે નહીં, જમીનમાં ખારાશનું પ્રમાણ વધશે, પીવાના પાણીની ગુણવત્તા પર અસર પડશે, તાપમાનમાં ફેરફારને કારણે વિવિધ રોગોમાં વધારો જોવા મળશે, ડેંગ્યુ, મલેરીયા જેવા મચ્છરજન્ય રોગો ગરમ આબોહવામાં વધુ ફેલાશે, તેમજ વરસાદમાં કોલેરા, ટાઇફોઇડ જેવા રોગોનું પ્રમાણ વધશે.

ભારત અને ગુજરાતમાં આબોહવા પરિવર્તનને કારણે થનાર અસરો:

તાપમાનમાં ફેરફાર:

આબોહવા પરિવર્તનને કારણે ભારત પર અસરો જોતાં તાપમાનમાં 0.૪° સે નો વધારો થશે, આવતા વર્ષોમાં ૬.૪ ડિગ્રી સે સુધી વધારાની ધારણા છે તેમજ આગામી આશરે શિયાળામાં ગરમીના પ્રમાણમાં નિશ્ચિતપણે વધારો થશે.

વરસાદમાં વધારો:

ઉત્તર અને પશ્ચિમ વિસ્તારમાં ચોમાસા દરમિયાન અતિશય વરસાદના પ્રમાણમાં વધારો થશે તેમજ પૂર્વના ક્ષેત્રોમાં ખૂબ ઓછા પ્રમાણમાં અને ઓછા દિવસો સુધી વરસાદ પડવાની શક્યતાઓ છે.

સમુદ્રના સ્તરમાં વધારો:

સમુદ્રના સ્તરમાં દર વર્ષે અંદાજે ૧.૦૬-૧.૭૫ મી.મી જેટલો વધારો થશે.

આબોહવા પરિવર્તન કારણે વર્ષ ૨૦૦૫ થી ૨૦૦૮ દરમ્યાન બનેલી નોંધપાત્ર ઘટનાઓ

મુંબઇ, ગુજરાત, ઓરિસ્સા, રાજસ્થાન તેમજ આંધ્રપ્રદેશમાં આબોહવા પરિવર્તનને કારણે નોંધપાત્ર ઘટનાઓ જોવા મળેલ છે. જેમાં પુર, દુષ્કાળ, ખેતીના ઉત્પાદનમાં સમસ્યા, અન્નની સમસ્યા, આરોગ્યલક્ષી સમસ્યા, જંગલોનો નાશ, પીવાના પાણીની સમસ્યા, વગેરે પ્રશ્નો ઉદ્ભવેલ છે.

ગુજરાતમાં થનાર અસરો:

ગુજરાત એના ૧૬૬૩ કિ.મી લાંબા દરિયાકાંઠા તેમજ ગરમ આબોહવાને લીધે આબોહવા પરિવર્તન માટે સંવેદનશીલ છે. ઉત્તરમાં લખપત થી લઈને દક્ષિણમાં વલસાડ સુધીના દરિયાકાંઠા વિસ્તારમાં દરિયાની સપાટી વધવાના તેમજ પાણીનું વધવા જેવી સમસ્યાથી અસરગ્રસ્ત થઈ શકે. આબોહવામાં પરિવર્તનના નિષ્ણાતો દ્વારા કરેલ ધારણા અનુસાર ૨૦૨૦-૫૦ સુધીમાં ગુજરાતની નદીઓમાં પાણીનું પ્રમાણ ઓછું થવાની શક્યતાઓ છે. સાબરમતી નદીમાં ૧૨.૩ ટકા, મહી નદીમાં ૮.૧ ટકા, નર્મદા નદીમાં ૩.૪ ટકા અને કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રની લૂણી નદી નો સમાવેશ થાય છે.

આબોહવા પરિવર્તનના નિવારણ માટેનાં અસરકારક પગલાં

સ્વસર્જીત પગલાં

આબોહવા પરિવર્તનને કારણે જે સમસ્યાઓ હાલમાં થઈ રહી છે તેની સ્વસર્જીત સામે આપણે જાતે પણ પગલાં લઈ શકીએ જે નીચે મુજબ છે.

- ❖ બાયોગેસ પ્લાન્ટ, સૂર્ય કુકર, નિર્ધૂમ ચૂલા, સૂર્ય લાઇટ, વગેરેને મહત્વ આપવું જોઈએ
- ❖ ખાનગી વાહનોનો ઉપયોગ ઓછો કરતાં પબ્લીક ટ્રાન્સપોર્ટનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ
- ❖ સીએનજી સંચાલિત વાહનોનાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ
- ❖ વિજળી નો ઉપયોગ જરૂરિયાત મુજબનો કરવો જોઈએ તેમજ સીએફએલ લાઇટ વાપરવી જોઈએ
- ❖ ખેતીમાં ટપક પદ્ધતિનો તેમજ બિન રાસાયણિક ખાતરનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ

રાજ્ય સરકાર દ્વારા થયેલ પહેલ:

- ગુજરાત સરકાર દ્વારા અમદાવાદમાં બીઆરટીએસ(બસ રેપીડ ટ્રાન્સપોન્ટ ટ્રાન્ઝીટ સર્વીસ) નું અમલીકરણ કરવામાં આવેલ છે,
- રાજ્યભરમાં ગેસ-ગ્રીડ ની શરૂઆત તેમજ સીએનજી અને એલએનજી જેવા માળખાં ઉભા કર્યા છે,

- રાજ્યના લગભગ ૪ લાખ જેટલા વાહનો સ્વચ્છ બળતણનો ઉપયોગ કરે છે.
- પાણીના ક્ષેત્રે ચેકડેમો, બોરીબંધ, ખેત તલાવડી, વગેરે બાંધેલ છે.
- આપતિ વ્યવસ્થાપનની તાલીમો આપી રહ્યાં છે.
- સાગરખેડુ યોજના બનાવેલ છે.
- ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં અલાયદા વિષય તરીકે અભ્યાસક્રમમાં આવરી લીધેલ છે.
- તેમજ કિલન્ટન કાઉન્ડેશન દ્વારા શરુ કરવામાં આવેલ વિશ્વનો સૌથી મોટો સૌર ઉર્જા કાર્યક્રમ શરુ થવા જઈ રહ્યો છે, જે પુનઃપ્રાપ્ય ઉર્જાસ્ત્રોત ના ઉત્પાદનમાં એક મોટુ પગલુ છે, આ પ્રોજેક્ટ કચ્છ ખાતે શરુ કરવામાં આવશે.

અંતમાં જણાવ્યું કે સૌથી અગત્યની બાબત એ છે કે આ દરેક પહેલમાં ગુજરાત એવું રાજ્ય છે જેને આબોહવા પરિવર્તન માટે અલાયદો વિભાગ સ્થાપ્યો છે તેમજ કાર્ય શરુ કર્યું છે.

સમાજમાં પ્રવર્તમાન જાતિગત અસમાનતા અને આબોહવા પરિવર્તન

સુશ્રી ધર્મિષ્ઠા બહેને તાલીમાર્થીઓને સમાજમાં પ્રવર્તમાન જાતિગત અસમાનતા શું છે તેની સમજ આપવા માટે એક પ્રવૃત્તિ કરાવી જેના દ્વારા તાલીમાર્થીઓ પોતે જાતિગત અસમાનતા અંગે શું વિચારે છે તેની જાણકારી મેળવી તેમજ આ અસમાનતાના ખ્યાલની સ્પષ્ટતા સાથે આબોહવા પરિવર્તનમાં મહિલાઓ વિશેની સમજનો ખ્યાલ આપ્યો.

તેઓએ સમાજમાં પ્રવર્તમાન જાતિગત અસમાનતા અંગેની સ્લાઇડો બતાવીને તેના પર તાલીમાર્થીઓને પ્રથમ જે વિચાર આવે તે દરેકે જણાવવાનો હતો. તાલીમાર્થીઓ દ્વારા આવેલ પ્રત્યુત્તરો નીચે મુજબ છે.

- દરેક કાર્યમાં મહિલાઓની જવાબદારી છે
- પહેલાનાં જમાના કરતાં હાલમાં મહિલાની ભૂમિકા બેવડી થઈ ગઈ છે
- મહિલાઓ દ્વારા પ્રદૂષણ વધે છે
- સમયનો બચાવ કરવા માટે મશીનરીનો વધુ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે
- ગામડાં કરતાં શહેર વધુ જવાબદાર છે
- ગામની મહિલાઓની પરિસ્થિતિમાં-સ્થિતિમાં કોઈ સુધારો નથી
- શહેરી બહેનોમાં બદલાવ છે
- સમસ્યાઓનો ઉકેલ મહિલા લાવે છે
- મહિલા દ્વારા નવા સુધારા આવી શકે
- આબોહવા પરિવર્તન માટે મહિલા પોતે જવાબદાર છે
- પુરુષની સરખામણીમાં વધુ મહેનતવાળું કામ મહિલા કરે છે

મહિલા અને આબોહવા પરિવર્તન: તકી અને મુદ્દાઓ

આ સત્રમાં સહભાગી બહેનો પાસે જૂથ પ્રવૃત્તિ કરાવવામાં આવી હતી, જેમાં તેઓએ જૂથમાં બેસી બે વિષયો ૧. કલાઈમેન્ટ ચેઈન્જની મહિલાઓ પર કેવી અસર થાય ૨. કલાઈમેન્ટ ચેઈન્જ માટે મહિલાઓ કેવી રીતે જવાબદાર છે અને તેના નિવારણ માટેનાં શું શું પગલાં લઈ શકાય. ઉપર જૂથકાર્ય કરી રજૂઆત કરવાની હતી.

જૂથકાર્યને અંતે જૂથ દ્વારા કરેલ રજૂઆતની વિગતો નીચે મુજબ છે.

વિષય: કલાઈમેન્ટ ચેઈન્જને કારણે બહેનો પર થતી -થનાર અસરો

જૂથ: ૧ અને ૩

ઉપરોક્ત જૂથ દ્વારા આવેલ મુદ્દાઓ

- પાણીની અછત થતાં બહેનોના કાર્યમાં શ્રમ વધી જશે
  - કલાઈમેન્ટ ચેઈન્જને કારણે બહેનોના શિક્ષણ, આરોગ્ય, બાળઉછેર પારિવારિક અને સામાજિક જીવન પર વિપરીત અસરો થશે.
  - અનાજની અછત થતાં આર્થિક મુશ્કેલીઓ વધશે.
  - કુદરતી આફતોને કારણે કુટુંબની જવાબદારીઓ વધશે.
  - બળતણ મેળવવામાં મુશ્કેલી નડશે.
  - જવાબદારીઓના ભારણને કારણે બહેનનું માનસિક સ્વાસ્થ્ય જોખમાશે.
  - ખેતપેદાશ પર અસર થતાં મહિલાઓની આર્થિક તકી ઓછી થશે.
  - વિભક્ત કુટુંબ પ્રયાને કારણે વીજળીનો વપરાશ વધુ થશે.
  - અકાળે મહિલા વૃધ્ધાવસ્થામાં આવશે
  - આફતોને કારણે સ્ત્રી મૃત્યુદરમાં વધારો થશે.
  - વાતાવરણના બદલાવને કારણે સ્ત્રીના હોર્મોન્સમાં વધારો-ઘટાડો થતાં શારીરિક-માનસિક સ્વાસ્થ્ય જોખમાશે.
  - ઘરેલુ હિંસાના કેસો વધશે.
- ઉપરોક્ત જૂથચર્ચામાંથી નિકળેલ મુખ્ય મુદ્દામાં સામાજિક જીવન, આજીવિકા, આરોગ્ય,

શિક્ષણ, બેવડી જવાબદારી વધશે વગેરે જાણવા મળ્યું

જૂથ: ૨ અને ૪

વિષય:

(૧) આબોહવા પરિવર્તન માટે બહેનો કેવી રીતે જવાબદાર છે?

પાણીનો બગાડ

- બળતણ
- ઇલેક્ટ્રોનિક્સ સાધનોનો વધુ ઉપયોગ
- પ્લાસ્ટીક બેગોનો ઉપયોગ
- સૌદર્ય પ્રસાધનોનો ઉપયોગ
- ફ્યારાના યોગ્ય નિકાલના અભાવે
- વિજળીના વપરાશના ઉપયોગથી

(૨) પરિવર્તન માટેનાં પગલાંઓ

- પાણીનો આયોજનપૂર્વક ઉપયોગ
- ગ્રમ્યકક્ષાએ ગોબરગેસનો ઉપયોગ કરવો
- શહેરીકક્ષાએ સોલરઉર્જાનો ઉપયોગ કરવો
- જરૂરીયાત મુજબના ઇલેક્ટ્રોનિક્સ સાધનોનો ઉપયોગ કરવો
- પ્લાસ્ટીક બેગની જગ્યાએ ઇકોફ્રેન્ડલી અથવા કાપડની થેલીનો ઉપયોગ
- ફ્યારાના નિકાલમાં ભીનો અને સૂકો કચરો અલગ પાડવો
- રસોઈના કામકાજ માટે લીધેલ પાણીનો ઉપયોગ ઝાડમાં નાંખવું
- સૌદર્ય પ્રસાધનોનો ઉપયોગ ઓછો કરતાં ઘરગથ્થું ઉપચાર કરવો
- વૃક્ષો વધારે વાવવા જોઈએ
- સી એફ એલ બલ્બનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.
- વિજળીના સાધનોનો ઉપયોગ યોગ્ય રીતે કરવો
- રસોઈ બનાવ્યાં પછી કીજમાં મુકવા લાયક વસ્તુને ઠંડી પાડીને મુકવી

ઉપરોક્ત જૂથ ચર્ચા દ્વારા કરેલ કાર્ય બાદ સુશ્રી ધર્મિષ્ઠા બહેને આબોહવા પરિવર્તનને કારણે મહિલાઓએ કેવા પ્રકારના દુષપરિણામો ભોગવવા પડશે તે અંગે જણાવ્યું હતું જે નીચે મુજબ છે.

ખોરાકની સલામતી ઓછી થવી:

પરંપરાગત ખોરાકના-અનાજના સ્ત્રોત હાલમાં અનુમાન ન કરી શકાય તેવા અપૂરતા થઈ ગયા છે જેને કારણે બહેનોની લાણીની પ્રક્રિયામાં ભાગીદારી ઓછી થઈ ગઈ છે જેથી તેમની આવક તેમજ ખોરાકના સ્ત્રોત ઓછા અને ઘટી ગયા છે. જેની સીધી અસર બહેન પર પડે છે.

પાણીનો સંગ્રહ અને પહોંચ:

પાણી ની તીવ્ર અછત બહેનો પર અસર કરે છે. ઘરવપરાશ માટેના પાણીની વ્યવસ્થા બહેનો પર આધારીત હોય છે, તેથી પાણીના સંગ્રહ તેમજ પાણીની પહોંચ માટે જે ફેરફાર થાય છે તેની સીધી અસર મહિલા પર થાય છે.

ઘાસચારો અને બળતણના લાકડાની પ્રાપ્યતા ઘટશે:

વધુ પાકના વધુ ઉત્પાદન, જૈવિક બળતણોના ઉત્પાદનના વધારા સાથે તેમજ ઘરતી પર દબાણ વધશે જેનાથી ગોચરની જમીન ઘટશે તેમજ જંગલોને બચાવવાના ઘનિષ્ટ પ્રયાસો બળતણના લાકડાની પ્રાપ્યતા પરની તાણ વધારશે જેની સીધી અસર બહેનો પર થશે.

આજીવિકા પરની અસરો:

સ્ત્રીઓ કુદરતી સંસાધનો પર તેમની આજીવિકા માટે વધુ આધારીત છે. આબોહવા પરિવર્તન ના કારણે તેના પર ખતરો ઉભો થશે. દાત. આબોહવા પરિવર્તન ને કારણે દરિયાની પાણીની સપાટી ઉચી આવી છે, માછીમાર સમુદાયને તેનાથી અસર થશે, વરસાદની અનિયમીતતાને કારણે ખેતીવાડી ઉત્પાદનમાં અસર થશે. જેની મહિલાના આજીવિકા પર અસર થશે.

સેવા આપવાના ભારમાં વધારો:

સ્ત્રીઓ પ્રાથમિક રીતે ઘરના સભ્યોની સંભાળ લેતી હોય છે આબોહવા પરિવર્તનને કારણે રોગજંતુનું વહન કરનાર રોગોના સંસર્ગમાં આવતાં કુટુંબના સભ્યો મલેરીયા જેવા રોગો, કોલેરા અને હૃદય ના હુમલાથી થતી માંદગી ને કારણે મહિલાઓએ સંભાળ લેવી પડે છે અને તેની અસર મહિલાઓ પર થાય છે.

આપતિના સમયે મહિલાઓને વધુ સહન કરવું પડે છે:

આપતિના સમયે રોડ, મકાન તેમજ અન્ય સુવિધાઓને નુકશાન થતાં તેમજ પુરગ્રસ્ત વિસ્તારોમાંથી સ્થળાંતર કરવા સમયે મહિલાઓની જવાબદારીમાં વધારો થાય છે.

મહિલા, ઉર્જા ક્ષમતાઓ અને આબોહવા પરિવર્તન

ગુજરાત ઉર્જા વિકાસ એજન્સીના સીનીયર એક્ઝીક્યુટીવ ઓફિસર શ્રી રાજુભાઈ પંડયાએ પોતાની સેશનની શરુઆત કરતાં જણાવ્યું કે આપ સૌ આબોહવા પરિવર્તન શબ્દથી પરિચીત થઈ ગયાં છો. તેઓએ ઉર્જા વિશે માહિતી નીચે મુજબ આપી.

ઉર્જા એટલે શું?

આબોહવા પરિવર્તનમાં એક અગત્યનું પાસું હોય તો તે ઉર્જા છે. ઉર્જા એટલે કામ કરવાની ક્ષમતા. ઉર્જા એ જીવન જીવવા માટે ખૂબ અગત્યનું પાસું છે. કોઈપણ વસ્તુમાં ઉર્જાનો વપરાશ થતો ન હોય તેવું બનતુ નથી. ઉર્જા અલગ અલગ ખાધાખોરાકીમાંથી આપણે મેળવીએ છીએ.

ઉર્જા બચાવની જરૂરીયાત

વિશ્વભરમાં ઉર્જા ઉપર ઘણી ચર્ચા તો થઈ રહી છે, પરંતુ ગુજરાત બીજા રાજ્યો કરતાં ઉર્જા ઉત્પાદનમાં ઘણું આગળ છે. પવન ઉર્જા તેમજ સૌર ઉર્જા જેવા પુનઃ પ્રાપ્ય ઉર્જા સ્ત્રોતોના સૌથી વધુ ઉત્પાદન કરતું ગુજરાત ભારતમાં અગ્રેસર છે. વર્ષ ૨૦૧૦ સુધી ગુજરાતમાં પવનઉર્જા ઉત્પાદન ૧૦,૦૦૦ મે. વો. સુધી પહોંચી જશે. રાજ્ય સરકાર કિલન્ટન કાઉન્ડેશનની ભાગીદારીમાં ૩૦૦૦ મે. વો. ની ક્ષમતા ધરાવતો વિશ્વ નો સૌથી મોટો સોલર પાવર પાર્ક શરુ કરી રહી છે.

શ્રી રાજુભાઈ પંડયાએ જણાવ્યું કે કોઈપણ વસ્તુનો ઉપયોગ કરીએ તેની સાથે પ્રદૂષણ ચોકકસપણે જોડાયેલું છે. ઈંધણનો ઉત્પાદન કરતાં તેનો વપરાશ જલ્દી થાય છે. તેઓએ જણાવ્યું કે વીજળીનો બચાવેલ એક યુનિટ ઉત્પાદિત વીજળીના ત્રણ યુનિટ બરોબર છે. રોજબરોજ નવી વસ્તુઓ શોધાતી હોય છે. આપણે સુવિધા માટે તેનો ઉપયોગ કરતાં હોઈએ છીએ. મનુષ્ય ઘણી જગ્યાએ ઘણી ઉર્જાનો ઉપયોગ કરતો હોય છે તેના કરતાં તે કાર્ય ન કર્યું હોય તો સારુ તેટલી ઉર્જા વડકે છે. કોઈપણ વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરતાં પહેલાં વિચાર કરવો જોઈએ જેથી અગવડ ઉભી ન થાય.

તેઓએ ઉર્જા અંગે કઈ બાબતોનું ધ્યાન રાખવું તે અંગે સમજ આપી કે ઘરનાં તમામ ઉર્જાથી ચાલતાં સાધનોનો વપરાશ કરતી સમયે પુરેપુરુ ધ્યાન રાખવું જોઈએ તેના વપરાશનો માસિક ખર્ચ અંગે જાણકારી રાખવી જોઈએ તે ખર્ચનું પૃથ્થકરણ કરવું દાત. ક્યાં ઉર્જાના સાધનમાં વપરાશ વધુ છે તેમજ દરેક ઉર્જા વપરાશનું મૂલ્યાંકન કરવું. ઉર્જાબચત માટે જરૂરિયાત પર કાપ મૂકવો જરૂરી નથી પરંતુ તેના અન્ય વિકલ્પો હોય તો તેનો ઉપયોગ કરવો. તેઓએ ઉર્જા વપરાશ ઓડિટ અંગેની જાણકારી આપતાં કહ્યું કે ઉર્જાના હિસાબના ઓડિટની પદ્ધતિ છે. જેમકે ચોકકસ ગાળા દરમ્યાન કેટલી ઉર્જા વપરાઈ, ક્યાં

વપરાઈ, કેટલો ખર્ચ આવ્યો, વિગેરે ટૂંકમાં આ ઓડિટ બચત કરવાની યોજના બનાવવામાં સહાયક બની શકે છે.

તેઓએ સાધનોની ખરીદી સમયે કઈ બાબતનું ધ્યાન રાખવું તે અંગે જાણકારી આપી.

- જરૂરીયાત મુજબની વસ્તુઓની ખરીદી કરવી.
- યોગ્ય કદનું સાધન વાપરવું જેમકે રેક્રિજરેટર, એરકન્ડીશનર વગેરે એવા સાધન છે કે ઉર્જાની ક્રકસર સાથે સીધું સંકળાયેલ છે.
- વસ્તુની ખરીદીમાં તેના મૂલ્યની ગણતરી ન કરતાં વસ્તુના સમગ્ર આવરદાકાળ દરમ્યાન તેના સંચાલનને નિભાવ પાછળ થનાર ખર્ચને પણ ગણતરીમાં લો.
- વસ્તુની બાહ્ય દેખાવની સાથેસાથે તેની કાર્યદક્ષતા અને ઉર્જા વપરાશને ધ્યાનમાં રાખવી. વીજળીથી ચાલતાં કોઈપણ સાધન ખરીદતી સમયે તેમાં કેટલીક વીજળી વપરાશે તેનું જ્ઞાન લેવું.
- હંમેશા આઈએસઆઈ માર્કવાળી વસ્તુઓ ખરીદવી.
- સોલર વોટર ફીટર, સૂર્યકુકર, પવનચક્રી, બાયોગેસ, સાઈકલ વગેરે ફરિયાળા વિકલ્પો અંગે ચોકકસ વિધાયક વિચારવું જોઈએ, ક્યાં કીર્ચસમાં ઉર્જા વપરાશ વધે છે ઉર્જાની બચત થાય તેવા કીર્ચસને પંસદ કરવા જોઈએ.
- શ્રી પંડ્યાએ ઘરમાં ઉર્જાની બચત કેવી રીતે કરી શકાય તે અંગે રસોઈમાં, વિજળીમાં, ખાદ્યપદાર્થની સાચવણીમાં, ગરમ પાણી માટે, વોટર પંખીગમાં તે અંગેની સમજ આપી.

ઘરમાં ઉર્જા બચત માટે સૂચનો

રસોઈમાં

- રાંધતી વખતે વાસણ ઢાકેલું રાખો
- પ્રેશરકૂકર વાપરો
- કઠોળને રાંધતા પહેલાં સારો એવો સમય પલાળી રાખો
- રાંધવા પહેલાં રસોઈ માટેની તમામ પુર્વ તૈયારી કરી રાખો
- રાંધવા મૂકેલ પદાર્થ ઉકળવા માંડે એટલે સ્ટવની જ્યોત ધીમી કરી દો
- રાંધવા માટે જરૂરી હોય તેટલું પાણી જ નાંખો
- પરિવારના સભ્યો સહુ સાથે મળી જમવા બેસો
- રાંધેલ ખાદ્યપદાર્થને ફરી ગરમ ના કરવો પડે તે માટે કેસરોલમાં કાઢી લો. તેનાથી ખાદ્યપદાર્થ ની તાજગી પણ જળવાશે
- સૂર્યકૂકર વાપરો
- રાંધવા માટે પહેળા તળિયાવાળા અથવા સેન્ડવીચ તળિયાવાળા વાસણ વાપરો

દિવાબતીમાં

- જરૂર ના હોય ત્યારે લાઇટની સ્વીચ બંધ રાખો
- પ્રકાશ માટે સાદા બલ્બના બદલે ટ્યૂબલાઇટ અને સીએફએલ-કોમ્પેક્ટ ફ્લુરોશન્ટ લેમ્પ વાપરો
- દીવાલો, છત અને ફર્નિચર બ્રાઇટ-હળવા રંગના વાપરો
- જે તે કામ માટે જરૂરી હોય તેવી દીવાબતી વાપરો
- સ્ટાન્ડર્ડ બ્રાન્ડના ઇલેક્ટ્રોનિક રેગ્યુલેટરવાળા પંખા વાપરો
- પ્રકાશ પૂરો પાડતાં ઘરના તમામ ઉપકરણોને વખતોવખત સ્વચ્છ કરતાં રહો

ખાદ્યપદાર્થની સાચવણીમાં-રેફ્રિજેટર

- ફ્રિજનું બારણું વારંવાર ના ખાલો
- ગરમ ખાદ્યપદાર્થને સીધો જ ફ્રિજમાં ન મૂકો. ઓરડાના સામાન્ય વાતાવરણમાં તેને ઠંડો પડવા દો પછી જ ફ્રિજમાં મૂકો. તેવી જ રીતે ફ્રિજમાંથી કોલેલા ઠંડા ખાદ્યપદાર્થને સ્ટવ પર સીધો જ ગરમ કરવા ન મૂકતાં ઓરડાના વાતાવરણમાં રહેવા દો. પછી જ ગરમ કરો
- ફ્રિજમાં બરફના થર ના જામવા દો. ફ્રિજને નિયમિત ડી-ફ્રોસ્ટ કરવાનું રાખો
- ફ્રિજના બારણા બરની ગાસ્કેટ હવાચુસ્ત છે કે નહીં તે તપાસતા રહો
- ફ્રિજમાં મૂકેલ વધુ કામ કરવું પડે છે
- મૌસમ અનુસાર ફ્રિજના થર્મોસ્ટેટન્ટ જરૂરી ઠંડક જળવાઈ રહે તે રીતે ગોઠવો

ગરમ પાણી માટે

- સોલર વોટર હીટર વાપરો
- પાણીને વધુ પડતું ગરમ કરીને જરૂરી તાપમાન ૪૦ અંશ થી ૪૫ અંશ માટે તેમાં ઠંડુ પાણી ભેળવાવાનું ટાળો. જરૂર જેટલા ઉષ્મામાને જ પાણી ગરમ કરો

વાટર પંખીગ માટે

- પાણી કેટલું ઉચે ચઢાવવાનું છે તે તમારી જરૂરિયાતના આધારે મોનો બ્લોક પંપસેટનું કદ નક્કી કરો.
- વધુ માગના કલાકો દરમિયાન પંપ ચલાવવાનું ટાળો
- ઉપરની ટાંકી છલકાઈ ન જાય તે માટે નિયત સમય પૂરતી મોટર ચાલુ કરો અથવા ટાંકી ભરાઈ જાય તે દર્શાવતી ઓન ઓફ સ્વીચ મૂકાવો
- પાણી ઉપર ચઢાવવાની પાઇપમાં ઓછામાં ઓછા વળાંક આવે તે જુઓ, વાલ્વ, રીડયુસર વગેરે અવરોધો પાઇપીંગ સિસ્ટમમાં ન્યુનતમ નળ, ફ્લેશ વગેરે લીક ના થતા હોય તેનું ધ્યાન રાખો

અંતમાં તેઓએ જણાવ્યું કે રસોડાના બળતણની બચત, વિજળી ક્ષેત્રે બચત, ગૃહપયોગી અન્ય વીજળિક ઉપકરણો, વાહનોમાં બળતણની બચત વગેરે પર આયોજનપૂર્વક તેમજ સમજદારીથી ઉપયોગ કરવાથી ઘણી ઉર્જા બચાવી શકીએ છીએ. કોલસો, ખનિજતેલ, કુદરતી વાયુ અને પરમાણુ પછીનું બળતણ તે ઉર્જા બચત છે. ઉર્જા બચત એ પાંચમા બળતણની ગરજ સારે છે. શહેવાસીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ જો ઉર્જા બચત ક્ષેત્રે કટિબદ્ધ બને તો વર્ષે ૩૦૦ લાખ વીજયુનિટ, ૫૦ લાખ ટન કોલસો અને ૧૦ લાખ ટન

તેલપેદાશોની બચત થાય.પર્યાવરણ સુરક્ષા વિદેશી ટૂંડિયામણની બચત અને ભાવિ પેઢી માટે ઉર્જાની બાંયધરી એ તેના પરોક્ષ લાભ છે.

કાર્યશાળાના અંતિમ ભાગમાં તાલીમાર્થીઓ દ્વારા તેમના વિસ્તારમાં તેઓ ક્યાં આ વિષય પર કાર્ય કરશે તે અંગેનો એક્શન પ્લાન બનાવામાં આવ્યો.તાલીમાર્થી દ્વારા આવેલ પ્રતિભાવો નીચે મુજબના હતા.

- ✚ પોતાના વિસ્તારમાં આ વિષય પર કાર્ય કરવા માટે તાલીમ ની જરુર છે.
- ✚ આ વિષય અંગેનું જ્ઞાન ક્લિપ દ્વારા આપવામાં આવે
- ✚ આ વિષય અંગેનું આઈઈસી મટીરીયલ અંગે નું સૂચન
- ✚ સ્કુલના વિદ્યાર્થીઓ સાથે આ વિષય પર કાર્ય કરવા અંગેનું સૂચન
- ✚ શ્વમ તેમજ ગ્રામીણ વિસ્તારમાં શિબિર કરવા અંગેનું સૂચન
- ✚ ટીચર પરેન્ટ્સ અસોસીયેશન (PTA) સાથે આ વિષય પર શિબિર કરવા માંગીયે છીએ
- ✚ જે વિસ્તારમાં આ વિષય અંગે તાલીમ કે ઓરિએન્ટેશન માં જીઆરસીની જરુર જણાય ત્યાં મદદ મળી રહે તે અંગે સુચન

અંતમાં જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટરના નિયામકશ્રી દરેક તાલીમાર્થીઓનો આભાર વ્યક્ત કરતાં જણાવ્યું કે આ પાયલોટ પ્રોજેક્ટમાં અમદાવાદ અને ગાંધીનગર બે જિલ્લાઓની પંસદગી કરવામાં આવી છે માટે આપ સૌની મોટી જવાબદારી કાર્ય કરવા અંગેની રહશે આપ સૌના કાર્ય ગુજરાત રાજ્ય માટે દિશાસૂચક રહશે.તેઓએ જણાવ્યું કે આપ સૌ ખૂબ સારી રીતે આ વિષયને આપના જિલ્લા અને તાલુકાના છેવાડા સુધી લઈ જાવ તેવી આશા સાથે આજની આ કાર્યશાળા પૂર્ણ કરીએ છીએ.અંતમા દરેક તાલીમાર્થીઓ કરી જણાવ્યું કે.....

ક્લાઈમેન્ટ ચેન્જ માટે હું પોતે જવાબદાર છું
તેને અટકાવાના પગલાં હું પોતે ભરીશ

ક્રયશાખામાં ભાગ લેનારની સૂચી

નં	જિલ્લો	સંસ્થાનૂ નામ	નામ	હોદ્દો
૧	ગાંધીનગર	ન્યુ ઇન્ડિયા ખાદી ગ્રમોદ્યોગ ચેરીટી ટ્રસ્ટ	સોલકી રુચાબહેન	મદદનીશ કેન્દ્ર સંચાલીકા
૨	ગાંધીનગર	ન્યુ ઇન્ડિયા ખાદી ગ્રમોદ્યોગ ચેરીટી ટ્રસ્ટ	સુતરીયા ભાવનાબહેન	સમાજીક કાર્યકર
૩	ગાંધીનગર	વનરાજ એજ્યુકેશન એન્ડ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ	ચૌહાણ ક્ષમાબહેન	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૪	ગાંધીનગર	વનરાજ એજ્યુકેશન એન્ડ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ	ગજજર આરતીબહેન	સમાજીક કાર્યકર
૫	ગાંધીનગર	અમદાવાદ મુસ્લીમ વિમેન અસોસી. ટ્રસ્ટ	શેખ ફરહાનાબહેન	મદદનીશ કેન્દ્ર સંચાલીકા
૬	ગાંધીનગર	અમદાવાદ મુસ્લીમ વિમેન અસોસી. ટ્રસ્ટ	સયમાબહેન ઘાંગી	સમાજીક કાર્યકર

9	ગાંધીનગર	શ્રી સાઈકૃપા મહિલા પરિવાર સંસ્થા	સુમિત્રાબહેન ચૌહાણ	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૮	ગાંધીનગર	પ્રગતિ મહિલા પરિવાર સંસ્થા	પટેલ ભાવિકાબહેન	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૯	ગાંધીનગર	પ્રગતિ મહિલા પરિવાર સંસ્થા	ગુપ્તા છાયાબહેન	સમાજીક કાર્યકર
૧૦	ગાંધીનગર	અન્નપૂર્ણાબાઈ ગ્રમોદ્યોગ સંઘ	વર્મા ઉર્મિલાબહેન	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૧૧	ગાંધીનગર	પરખ	આરતીબહેન પટેલ	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૧૨	ગાંધીનગર	પરખ	અર્યનાબહેન સોની	સમાજીક કાર્યકર
૧૩	અમદાવાદ	માનવ કલ્યાણ ટ્રસ્ટ	મધુબહેન પંચાલ	કેન્દ્રસંચાલીકા
૧૪	ગાંધીનગર	શ્રી સાઈકૃપા મહિલા પરિવાર સંસ્થા	પરમાર નીરુબહેન	મદદનીશ કેન્દ્ર સંચાલીકા
૧૫	અમદાવાદ	માનવ કલ્યાણ ટ્રસ્ટ	ઇલાબહેન જોષી	મદદનીશ કેન્દ્ર સંચાલીકા
૧૬	અમદાવાદ	અખિલ ભારતીય સામાજીક સ્વાસ્થ્ય સંઘ	જીજ્ઞાબહેન પટેલ	કેન્દ્ર સંચાલીકા

૧૭	અમદાવાદ	અખિલ ભારતીય સામાજિક સ્વાસ્થ્ય સંઘ	જીનલબહેન મોદી	મદદનીશ કેન્દ્ર સંચાલીકા
૧૮	અમદાવાદ	અમદાવાદ વુમેન્સ એક્શન ગ્રૂપ	નઝમા પઠાણ	કેન્દ્રસંચાલીકા
૧૯	અમદાવાદ	અમદાવાદ વુમેન્સ એક્શન ગ્રૂપ	નસીમ રાઠોડ	સમાજીક કાર્યકર
૨૦	અમદાવાદ નરોડા	અખંડજ્યોત ચેરીટી ટ્રસ્ટ	અલ્કાબહેન પાઠક	કેન્દ્રસંચાલીકા
૨૧	અમદાવાદ નરોડા	અખંડજ્યોત ચેરીટી ટ્રસ્ટ	રમીલાબહેન રાઠોડ	સમાજીક કાર્યકર
૨૨	અમદાવાદ	અખંડજ્યોત ચેરીટી ટ્રસ્ટ	અપેક્ષાબહેન પટેલ	કેન્દ્રસંચાલીકા
૨૩	અમદાવાદ	અખંડજ્યોત ચેરીટી ટ્રસ્ટ	જીગીષાબહેન ત્રિવેદી	સમાજીક કાર્યકર
૨૪	અમદાવાદ	જ્યોતિસંઘ	રશ્મિબહેન ત્રિવેદી	કેન્દ્રસંચાલીકા
૨૫	અમદાવાદ	જ્યોતિસંઘ	નેહાબહેન જોષી	સમાજીક કાર્યકર

૨૭	અમદાવાદ	શ્રી માનવસેવા વિકાસ મંડળ	રાઠૌડ સુધાબહેન	સમાજીક કાર્યકર
૨૭	અમદાવાદ	શ્રી માનવસેવા વિકાસ મંડળ	સુતરીયા હર્ષાબહેન	લીગલ કાઉન્સેલર
૨૮	અમદાવાદ	ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળ	કેન્દ્રબહેન સેલ્કા	સમાજીક કાર્યકર
૨૯	અમદાવાદ	વાત્સલ્ય	રૂપલબહેન પટેલ	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૩૦	અમદાવાદ	વાત્સલ્ય	અરૂણાબહેન પટેલ	સમાજીક કાર્યકર
૩૧	અમદાવાદ	વિકાસગૃહ	અલકાબહેન ભરવાડ	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૩૨	અમદાવાદ	વિકાસગૃહ	અલ્યાબહેન ખાંભુ	સમાજીક કાર્યકર
૩૩	અમદાવાદ	ગુજરાત મસ્તુરાત સેવા ટ્રસ્ટ	જસમીન બહેન સર્કી	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૩૪	અમદાવાદ	ગુજરાત મસ્તુરાત સેવા ટ્રસ્ટ	ઝરીનાબહેન મન્સુરી	સમાજીક કાર્યકર

૩૫	અમદાવાદ	અમદાવાદ મુસ્લીમ વિનેન એ.સો. જુહાપુરા	પરવીન બહેન ઘાંચી	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૩૬	અમદાવાદ	અમદાવાદ મુસ્લીમ વિનેન એ.સો. જુહાપુરા	નસીમબાનુ હુસેની	સમાજીક કાર્યકર
૩૭	અમદાવાદ	જ્ઞાનદિપ એજયુ ટ્રસ્ટ	રીટાબહેન પટેલ	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૩૮	અમદાવાદ	જ્ઞાનદિપ એજયુ ટ્રસ્ટ	અંજુબહેન પુજારા	સમાજીક કાર્યકર
૩૯	અમદાવાદ	માનવ કલ્યાણ ટ્રસ્ટ સાબરમતી	ચાવડા સિમતાબહેન	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૪૦	અમદાવાદ	શ્રી ભગવતી મહિલા ઉત્કર્ષ મંડળ	ભાવનાબહેન પટેલ	સમાજીક કાર્યકર
૪૧	અમદાવાદ	શ્રી ભગવતી મહિલા ઉત્કર્ષ મંડળ	ગૌરીબહેન પરમાર	મદદનીશ કેન્દ્ર સંચાલીકા
૪૨	અમદાવાદ ગામ્ય	વિશ્વભારતી	સુરજબહેન મકવાણા	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૪૩	અમદાવાદ ગામ્ય	વિશ્વભારતી	મંજુલાબહેન અણઝારા	મદદનીશ કેન્દ્ર સંચાલીકા
૪૪	અમદાવાદ ગામ્ય	અમવા મુસ્લીમ વિનેન એ.સો. ટ્રસ્ટ	શબાનાબહેન સલાટ	કેન્દ્ર સંચાલીકા

૪૫	અમદાવાદ ગ્રામ્ય	અમવા મુસ્લીમ વિમેન એસો. ટ્રસ્ટ	આબેદાબહેન બુખારી	સામાજિક કાર્યકર
૪૬	અમદાવાદ ગ્રામ્ય	વિશ્વભારતી	કલ્પનાબહેન વાઘેલા	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૪૭	અમદાવાદ ગ્રામ્ય	વિશ્વભારતી	આરતીબહેન મોચી	સામાજિકકાર્યકર
૪૮	અમદાવાદ ગ્રામ્ય-દેત્રોજ	સિદ્ધિવિનાયક ખાદી ગ્રામોદ્યોગ કેળવણી સંસ્થા	શહેનાઝબહેન ઘાંગી	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૪૯	અમદાવાદ ગ્રામ્ય- દેત્રોજ	સિદ્ધિવિનાયક ખાદી ગ્રામોદ્યોગ કેળવણી સંસ્થા	નીતાબહેન પટેલ	સામાજિકકાર્યકર
૫૦	અમદાવાદ ગ્રામ્ય - વીરમગામ	શ્રી જાગૃતિ સેવા ટ્રસ્ટ	અલકાબહેન પટેલ	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૫૧	અમદાવાદ ગ્રામ્ય - વીરમગામ	શ્રી જાગૃતિ સેવા ટ્રસ્ટ	શીલાબહેન મચ્છર	સામાજિક કાર્યકર
૫૨	અમદાવાદ ગ્રામ્ય -	વિશ્વભારતી	વર્ષાબહેન સોલકી	કેન્દ્ર સંચાલીકા
૫૩	અમદાવાદ ગ્રામ્ય	વિશ્વભારતી	કૈલાશબહેન સોલકી	સામાજિક કાર્યકર
૫૪	અમદાવાદ	જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર	ઘર્મિષ્ઠા ચૌહાણ	કન્સલ્ટન્ટ
૫૫	ગાંધીનગર	ગુજરાત ઉર્જા વિકાસ એજન્સી	શ્રી રાજુભાઈ પંડયા	સીનીયર એક્ઝ્યુક્યુટીવ ઓફિસર

૫૬	અમદાવાદ	જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર	મનોરમાબહેન ભગત	નિયામક
૫૭	અમદાવાદ	જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર	જીજ્ઞાબહેન સુરકર	કાર્યક્રમ અધિકારી
૫૮	અમદાવાદ	જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર	મંજરી શાહ	રિસર્ચ એન્ડ પોલીસી એનાલીસ્ટ
૫૯	અમદાવાદ	જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર	સંદીપ વરીયા	તાલીમ અધિકારી
૬૦	અમદાવાદ	જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર	આશિષ શાહ	ઓપરેશન ઓફિસર
૬૧	અમદાવાદ	જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર	મીતા પટેલ	જીઆરઓ
૬૨	અમદાવાદ	જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર	શૈલેન્દ્રકુમારી ઝાલા	જીઆરઓ
૬૩	અમદાવાદ	જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર	મહેન્દ્ર મકવાણા	જીઆરઓ
૬૪	અમદાવાદ	જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર	શીતલ મેકવાન	જીઆરઓ

ગુજરાત સરકારના મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગ દ્વારા જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર, (જી.આર.સી) ની એક સ્વાયત્ત સંસ્થા તરીકે જુલાઈ ૨૦૦૩માં સ્થાપના થઈ. જી.આર.સી. નો મુખ્ય હેતુ રાજ્યની તમામ વિકાસલક્ષી પ્રક્રિયાઓ અને આયોજનમાં જાતિગત સમાનતા તેમજ સમન્યાયતાનો સમાવેશ થાય તે માટે ટેકો પૂરો પાડવાનો છે. જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર સરકારી તેમજ સ્વયંસેવી સંસ્થાઓને જાતિગત રીતે સંવેદનશીલ કાર્યક્રમો, નિતીઓ, કાયદાઓ અને યોજનાઓના આયોજન, અમલીકરણ અને મૂલ્યાંકનમાં મદદ કરે છે.

જી.આર.સી નું ધ્યેય:

“જાતિગત ન્યાય, સમાનતાની પ્રસ્તુતિ અને તેના મહત્વનો સ્વીકાર થાય તેમજ સમગ્રતયા વિકાસની પ્રક્રિયા અને આયોજનમાં તેનો સમાવેશ થાય તેની ખાતરી આપવાનું છે.”

જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટરની ભૂમિકા સરકાર અને સમાજના વિવિધ વર્ગોના, રાજ્યની સ્ત્રીઓના જીવનમાં નોંધપાત્ર ફેરફાર લાવવાના પ્રયત્નોનું સંકલન કરવાની તેમજ રાજ્યની જાતિગત બાબતો પરની પહેલ માટે નોડલ એજન્સી તરીકે કામ કરવાની છે. સરકાર તેમજ અન્ય સંસ્થો દ્વારા જાતિ આધારિત સમાન ન્યાય સંબંધિત શરૂ કરવામાં આવેલ પ્રયત્નો વધુ કેન્દ્રિત, કાર્યદક્ષ તથા પ્રભાવશાળી બની રહે તે માટે સલાહ તેમજ સમર્થન પુરુ પાડવાના ઉદ્દેશથી કેન્દ્રવર્તી સંસ્થા તરીકે કાર્ય કરવા જી.આર.સી પ્રતિબદ્ધ છે. જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર જાતિગત આયોજન, જાતિગત સંવેદનશીલતા, જાતિગત વિષયોને મુખ્ય પ્રવાહમાં લાવવા, જાતિવિષયક અભ્યાસો તેમજ ઓડિટ જેવા વિષયો પર સંસાધનો પૂરા પાડે છે તેમજ સેવાઓ આપે છે અને તે માટે રાજ્ય તેમજ બહારની સંસ્થાઓ સાથે સંકલન કરે છે. જી.આર.સી.ની મુખ્ય કામગીરીમાં સંશોધન અને હિમાયત, તાલીમ અને અમલીકરણ સહાય તેમજ માહિતીની આપ-લે નો સમાવેશ થાય છે.

જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર

બ્લોક નં. ૧, પોલીટેકનીક કેમ્પસ, આંબાવાડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૫, ગુજરાત, ભારત

ટે.: ૯૧-૭૯-૭૫૧૨૮૩૯૭, (ટેલિ-ફેક્સ) ૨૬૩૦૧૦૪૩

ઈમેલ: info@grcgujarat.org. website: www.grcgujarat.org